

Марина ДЯЧЕНКО-БОГУН

Людмила ГОМЛЯ

Тетяна ШКУРА

Вікторія РОКОТЯНСЬКА

Віталіна САГАЙДАК

<https://doi.org/10.33989/pnpu.966.c3699>

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Анотація: У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти формування екологічного мислення в умовах повномасштабної війни в Україні. Проаналізовано сутність поняття, його когнітивну, емоційно-ціннісну та діяльнісну складові. Особлива увага приділена інтеграції екологічного мислення у зміст Нової української школи та узагальненню міжнародного досвіду (ООН, ЮНЕСКО, ЄС). Підкреслено значення екологічної освіти як інструменту національної безпеки, громадянської відповідальності та сталого розвитку. Визначено основні виклики й перспективи екологізації освіти в умовах війни та післявоєнного відновлення. Аргументовано необхідність системного підходу та участі всіх суб'єктів освітнього процесу у формуванні екологічно свідомої особистості.

Ключові слова: екологічне мислення, екологічна освіта, сталий розвиток, Нова українська школа, війна, екологічна безпека, громадянська свідомість.

Abstract: The article explores theoretical and practical aspects of shaping ecological thinking in the context of Russia's full-scale war against Ukraine. The study analyzes the concept's structure, including cognitive, value-emotional, and practical dimensions. Special attention is given to the integration of ecological thinking into the New Ukrainian School curriculum and to international experience (UN, UNESCO,

EU). The importance of environmental education as a tool for national security, civic responsibility, and sustainable development is emphasized. The paper outlines key challenges and prospects for environmentalizing education during the war and in post-war recovery. The need for a systemic approach and active involvement of all educational stakeholders in fostering ecologically responsible individuals is substantiated.

Keywords: ecological thinking, environmental education, sustainable development, New Ukrainian School, war, ecological security, civic awareness.

Сучасна епоха характеризується глибокими трансформаціями в усіх сферах суспільного життя, серед яких особливе місце посідає екологічна криза, що загрожує сталому розвитку людства. Глобальні зміни клімату, деградація природних ресурсів, техногенні катастрофи, втрата біорізноманіття стали реальними викликами, з якими стикається кожна країна незалежно від рівня її розвитку. Водночас, у контексті України, ці проблеми набули особливої гостроти внаслідок повномасштабної військової агресії Російської Федерації. Руйнування екосистем, забруднення територій, знищення природоохоронних об'єктів та масове використання ресурсів у воєнних діях створюють загрозу не лише довкіллю, а й життєвим умовам нинішніх і прийдешніх поколінь.

У таких обставинах формування екологічного мислення набуває не просто освітньої чи педагогічної ваги, а стає елементом національної безпеки, стратегії виживання й основою відбудови країни на засадах сталого розвитку. Саме екологічне мислення як інтегрована здатність людини критично оцінювати взаємодію з природою, керуватися екологічними цінностями й реалізовувати їх у практичній діяльності — є ключовою передумовою для гармонійного співіснування суспільства й довкілля у повоєнний період.

Метою цієї роботи є системне обґрунтування значення екологічного мислення в умовах воєнної реальності України, аналіз сучасних стратегій його

формування в освіті, вивчення міжнародного досвіду та визначення перспектив для української освітньої політики. Особлива увага приділяється аналізу потенціалу Нової української школи у впровадженні екологічної складової, а також місцю екологічної освіти в контексті європейських та глобальних викликів.

Структура дослідження охоплює напрями, які логічно поєднані між собою: від теоретичного осмислення сутності екологічного мислення до аналізу викликів, що стоять перед українською освітою, та визначення перспектив її розвитку в умовах відбудови. У роботі використано аналітичні, порівняльні, синтетичні методи, спираючись як на національні джерела, так і на міжнародні освітні, екологічні та стратегічні документи останніх років.

Актуальність дослідження обумовлена не лише гостротою екологічної ситуації, а й потребою у формуванні нового типу громадянина — відповідального, свідомого, здатного до дій на користь природи й суспільства. Представлена робота покликана внести вклад у розвиток сучасної екологічної педагогіки в Україні, підкріпленої конкретними стратегіями, прикладами та рефлексією над реаліями війни.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні екологічного мислення не лише як міждисциплінарної педагогічної категорії, а як стратегії національної стійкості та гуманітарної відповіді на війну. У роботі запропоновано авторське бачення структури екологічного мислення, що включає когнітивну, емоційно-ціннісну та діяльнісну компоненти в контексті умов збройного конфлікту. Вперше системно розглядається інтеграція екологічних принципів у концепцію Нової української школи як механізм формування відповідального громадянина в період воєнного та післявоєнного розвитку.

Теоретико-методична цінність роботи полягає в обґрунтуванні освітніх стратегій, що базуються на засадах сталого розвитку, екологічної етики та міждисциплінарного підходу. Практична значущість дослідження полягає у

можливості впровадження розроблених положень у шкільну програму, підготовку педагогів, розробку освітніх політик, а також залучення громад до формування екологічно свідомого середовища.

Проблеми довкілля в сучасному світі набули загрозливого масштабу, охоплюючи всі сфери людського життя — економічну, соціальну, гуманітарну. Питання збереження природи вже давно вийшло за межі вузькопрофесійної дискусії, ставши глобальним викликом. Війна, розв'язана росією проти України, додала нові трагічні виміри цим викликом: масове забруднення територій, руйнування водних ресурсів, знищення лісів і заповідників, масштабне мінування полів і лісосмуг. У цих умовах формування екологічного мислення стає не просто актуальним завданням освіти — воно набуває значення фактора виживання нації, безпеки держави і запоруки сталого розвитку.

Поняття екологічного мислення є складним і багатовимірним. Його сутність полягає в здатності людини сприймати, аналізувати і відповідально оцінювати взаємозв'язки між суспільством і природним середовищем. Екологічне мислення передбачає не тільки розуміння законів природи, але й усвідомлення моральної відповідальності за наслідки людської діяльності та готовність діяти на користь довкілля. Ця здатність виходить далеко за межі формального володіння знаннями: вона включає особистісну залученість, емоційне співпереживання природі і практичну орієнтацію на збереження навколишнього середовища.

Формування екологічного мислення є результатом довгого історичного процесу. Його витoki можна відшукати у філософських вченнях античності, де природа розглядалася як гармонійний і самоцінний світ. Однак у контексті сучасної науки термін "екологічна свідомість" почав активно вживатися лише у другій половині ХХ століття, коли загроза екологічної катастрофи стала очевидною навіть для найрозвиненіших країн. Публікації Б. Коммонера, Д. Медоуза, Р. Карсон та інших дослідників заклали інтелектуальні основи для

формування нової етики ставлення до природи. У 1987 році доповідь ООН «Наше спільне майбутнє» вперше системно сформулювала принципи сталого розвитку, де турбота про довкілля стала невід'ємною частиною глобальної стратегії.

В Україні поштовх до розвитку екологічного мислення дали події Чорнобильської катастрофи 1986 року. Вони не тільки розкрили глибинну вразливість технократичного підходу до природи, але й призвели до усвідомлення необхідності змін у світоглядних установках суспільства. У новітніх умовах, зокрема після початку повномасштабної війни у 2022 році, проблематика екологічного мислення набула нової гостроти. Військові дії супроводжуються варварським використанням природних ресурсів, забрудненням води і ґрунтів, спаленням лісів, що веде до руйнування життєвого середовища людини.

Сутність екологічного мислення розкривається через поєднання кількох ключових елементів. Перш за все, це *когнітивна складова* — знання про природні процеси, розуміння законів розвитку екосистем, усвідомлення причин і наслідків глобальних і локальних екологічних проблем. Без глибокого розуміння структури екологічних систем неможливо сформулювати відповідальне ставлення до них. Когнітивна складова дозволяє людині бачити природу як взаємопов'язану систему, де кожна дія має свої прямі й опосередковані наслідки.

Другий аспект — емоційно-ціннісний. Екологічне мислення включає не тільки знання, але й емоційне прийняття цінності природи, розвиток почуття відповідальності за її стан, виховання емпатії до живого світу. Лише тоді, коли природа перестає сприйматися як сукупність ресурсів і починає відчуватися як частина власного буття, екологічні знання перетворюються на реальну мотивацію до дії.

Третій складник — діяльнісний. Формування екологічного мислення неможливе без практичного застосування знань і цінностей у реальному житті.

Сортування відходів, енергоощадне поводження, участь у громадських природоохоронних акціях, волонтерство в проектах з відновлення довкілля — усе це конкретні вияви діяльнісного компонента.

Системний підхід є фундаментом екологічного мислення. Він означає здатність бачити природу як цілісну систему, де всі елементи взаємодіють між собою. З цієї точки зору руйнування лісу в одному регіоні призводить до змін клімату в іншому, а забруднення річки може впливати на стан моря за тисячі кілометрів. Саме системне мислення дозволяє зрозуміти глибинні механізми екологічних криз і розробляти комплексні шляхи їх подолання.

В умовах війни проблема екологічного мислення набуває не лише освітнього, а й стратегічного характеру. Відновлення України після війни має базуватися не тільки на економічному відродженні, а й на екологічній реабілітації територій. Виховання покоління, здатного мислити екологічно, є передумовою створення держави, де гармонія між людиною і природою стане реальністю, а не декларацією.

На міжнародному рівні екологічне мислення давно стало базовою компетентністю у сфері освіти. Такі документи, як Цілі сталого розвитку ООН (2015) та Європейський зелений курс (2019), прямо вимагають від національних систем освіти інтеграції екологічних підходів у навчальні програми. ЮНЕСКО у своїх рекомендаціях закликає розвивати в учнів здатність критично мислити щодо екологічних проблем і брати активну участь у їх вирішенні.

Таким чином, екологічне мислення є невід'ємною частиною сучасної освіченості. Воно об'єднує знання, цінності та практику, формуючи нову парадигму взаємодії людини з довкіллям. Формування цього мислення в умовах російської агресії проти України набуває особливого значення, адже саме екологічно свідомі громадяни здатні забезпечити сталий розвиток і відбудову країни на принципах поваги до природи.

Повномасштабна агресія російської федерації проти України, розпочата у 2022 році, кардинально змінила не тільки політичну, економічну та соціальну реальність нашої держави, але й виявила катастрофічний рівень загроз для навколишнього середовища. Руйнування інфраструктури, знищення промислових об'єктів, забруднення земель і вод, неконтрольовані лісові пожежі, мінування природних територій – усе це створило нову екологічну реальність, в якій Україна змушена виживати й розвиватися. Саме тому формування екологічного мислення серед громадян сьогодні є не просто освітнім завданням, а питанням національної безпеки та стійкості суспільства.

Війна стала каталізатором глибоких змін у ставленні до природи. За оцінками Програми ООН з довкілля (UNEP), екологічні збитки, завдані Україні внаслідок воєнних дій, уже зараз сягають мільярдів доларів і продовжують зростати. Зруйновані нафтобази, забруднені ґрунти важкими металами, знищені природоохоронні території – ці процеси несуть довгострокові ризики для здоров'я населення, продовольчої безпеки та водопостачання. Відповідно до звіту Світового банку за 2023 рік, понад 30% території України вимагає екологічного відновлення, зокрема рекультивації земель та очищення водних ресурсів. Така ситуація актуалізує необхідність розуміння населенням основних екологічних принципів, усвідомлення зв'язку між воєнними діями та деградацією довкілля.

Формування екологічного мислення в умовах війни має особливу специфіку. Це не лише навчання базовим екологічним знанням, але й розвиток стійкої світоглядної позиції, що полягає у розумінні цінності природи навіть у кризових обставинах. Зокрема, в умовах зруйнованої інфраструктури особливо важливою стає навичка ощадливого використання ресурсів: води, електроенергії, харчових продуктів. Такі практики, як сортування відходів, раціональне використання природних ресурсів, участь у місцевих ініціативах із

відновлення довкілля набувають нового змісту – вони стають елементом громадянської оборони, складником національної стійкості.

Окремо варто наголосити на ролі екологічного мислення в контексті післявоєнного відновлення України. Відбудова має здійснюватися на засадах сталого розвитку, з урахуванням принципів екологічної безпеки, енергоефективності, збереження природних ресурсів. Як зазначено у "Плані відновлення України" (Ukraine Recovery Plan, 2023), екологічна складова є одним із п'яти стратегічних напрямів розвитку країни. Відтак, громадяни, які володіють екологічним мисленням, стають активними учасниками процесу відновлення: вони здатні оцінювати екологічні наслідки будівельних проєктів, підтримувати екологічно чисті технології, сприяти збереженню природних багатств.

Не можна ігнорувати й глобальний вимір проблеми. Екологічні наслідки війни в Україні мають транскордонний характер: забруднення річок, таких як Дніпро та його притоки, впливає на водні ресурси сусідніх країн; руйнування лісів і знищення заповідних територій загрожує європейському біорізноманіттю в цілому. Відтак формування екологічної відповідальності серед громадян України стає важливою складовою не тільки внутрішньої політики, а й міжнародної співпраці. Від здатності українського суспільства розвивати екологічну культуру залежить не лише якість життя всередині країни, а й імідж України на міжнародній арені як відповідального партнера у вирішенні глобальних екологічних викликів.

Варто звернути увагу й на психологічний аспект. В умовах війни люди часто втрачають почуття стабільності, безпеки, віри у майбутнє. Саме екологічні практики — догляд за природою, участь у відновленні зелених зон, волонтерство у проєктах з очищення довкілля — можуть стати потужним джерелом психологічної підтримки та внутрішньої стійкості. Робота з природою має терапевтичний ефект: вона сприяє зниженню рівня стресу, формує відчуття

причетності до позитивних змін, допомагає зберігати надію навіть у найважчих обставинах.

Усе зазначене свідчить про те, що екологічне мислення в умовах війни має багатогранне значення: воно є засобом захисту довкілля, інструментом громадянської стійкості, механізмом економічної доцільності та джерелом психологічного відновлення. Формування такої здатності потребує інтеграції екологічної освіти в усі рівні навчання, активної участі громадськості у природоохоронних ініціативах та державної підтримки програм екологічної реабілітації територій.

На завершення варто наголосити: в умовах російської агресії формування екологічного мислення в Україні перетворюється із суто освітнього завдання на питання виживання та розвитку нації. Екологічно свідомі громадяни — це не лише гарантія сталого майбутнього, але й запорука того, що відбудова України буде справді новою — зеленою, безпечною, стійкою.

Екологічне мислення є багатошаровим феноменом, що охоплює як інтелектуальну сферу людини, так і її ціннісні орієнтири та практичну активність. Саме через цю комплексність воно стає важливою умовою сталого розвитку суспільства, особливо в умовах війни, коли руйнування природи має прямі й негайні наслідки для життя і здоров'я людей. Розуміння складників екологічного мислення дозволяє не лише усвідомити його структуру, а й окреслити шляхи ефективного формування цієї якості у громадян.

Першим і базовим складником є когнітивний компонент, який передбачає наявність знань про природу та її закономірності, усвідомлення ролі людини в екологічних процесах, розуміння механізмів деградації довкілля та шляхів його збереження. У процесі формування цього компонента надзвичайно важливими є системні знання з екології, географії, біології, хімії, права та економіки. Людина повинна бачити причинно-наслідкові зв'язки між своїми діями та станом навколишнього середовища. Саме на основі таких знань вибудовується здатність

до критичного аналізу екологічних проблем і пошуку конструктивних шляхів їх вирішення.

У нинішніх умовах російської агресії проти України набуття екологічних знань набуває особливої гостроти. Зокрема, знання про небезпеку забруднення земель і вод продуктами горіння, уламками боєприпасів, нафтовими продуктами має стати обов'язковим елементом освітніх програм усіх рівнів. Без розуміння реальної картини екологічної ситуації неможливо виховати відповідального громадянина, здатного приймати обґрунтовані рішення у кризових умовах.

Другим важливим складником є емоційно-ціннісний компонент. Він пов'язаний із формуванням внутрішньої потреби захищати природу, усвідомленням її самоцінності, розвитком почуття відповідальності перед майбутніми поколіннями. Важливо, щоб людина не просто знала про важливість екологічних проблем, а й відчувала емоційний зв'язок із природою, сприймала її як невід'ємну частину власного буття. Саме емоційно-ціннісний компонент перетворює екологічні знання на реальні життєві орієнтири.

Формування екологічних цінностей є процесом тривалим і потребує цілеспрямованих зусиль. У цьому контексті надзвичайно важливою є роль сім'ї, школи, громади, засобів масової інформації. Позитивний приклад батьків, спільні природоохоронні заходи, включення учнів у екологічні акції, висвітлення проблем захисту довкілля у ЗМІ — усе це сприяє зміцненню емоційного ставлення до природи. Особливо важливо розвивати у молоді здатність співчувати живим істотам, усвідомлювати цінність кожної форми життя, розуміти нерозривний зв'язок між добробутом людини і станом довкілля.

Третім складником є діяльнісний компонент, який виражається у конкретних практичних діях на захист природи. Без реальної практики навіть найглибші знання і найкращі наміри залишаються неефективними. Діяльнісний аспект охоплює різноманітні форми активності: участь у прибиранні територій, сортуванні відходів, посадці дерев, енергозбереженні, волонтерстві в

екологічних ініціативах. Умови війни в Україні демонструють, наскільки важливою є практична екологічна поведінка. Саме громадяни, які готові діяти — навіть у складних обставинах — стають реальними агентами змін.

Реалізація діяльнісного компонента вимагає створення відповідного середовища. Це передбачає як наявність можливостей для участі у природоохоронних заходах, так і формування позитивного ставлення суспільства до активної громадянської позиції. Освітні установи, місцеві органи влади, громадські організації повинні пропонувати молоді реальні шляхи для включення в екологічні проекти, створювати умови для визнання внеску кожної людини у збереження природи.

Таким чином, екологічне мислення є цілісною інтегрованою якістю, яка формується шляхом поєднання знань, цінностей та практики. Когнітивний компонент забезпечує розуміння екологічних процесів, емоційно-ціннісний — формує внутрішню мотивацію діяти відповідально, а діяльнісний — реалізує цю мотивацію у конкретних вчинках. Без гармонійного розвитку всіх трьох складників екологічне мислення залишатиметься неповним і малоефективним.

Особливої уваги потребує інтеграція цих складників у систему освіти, починаючи з початкової школи і завершуючи вищими навчальними закладами. Розвиток екологічного мислення має бути наскрізною темою навчальних програм, а не додатковим або факультативним елементом. Лише за такої умови можна сформувати покоління громадян, здатних не тільки адаптуватися до сучасних екологічних викликів, але й активно змінювати світ на краще.

У реаліях російської агресії перед Україною стоїть надзвичайно складне завдання: не лише вижити й перемогти у військовому протистоянні, але й зберегти природну основу життя для майбутніх поколінь. Саме тому формування повноцінного екологічного мислення є важливим елементом стратегії відновлення країни. Це не просто питання освіти чи виховання — це питання цивілізаційного вибору на користь життя, гармонії і сталого розвитку.

Виклики XXI століття вимагають від системи освіти переосмислення своїх пріоритетів і змістових орієнтирів. Серед найактуальніших завдань сучасної школи постає формування в учнів екологічного мислення — не як факультативного додатку до природничих знань, а як наскрізної компетентності, що пронизує всі напрями освітнього процесу. У цьому контексті Нова українська школа (НУШ) відкриває унікальні можливості для цілісної інтеграції екологічних принципів у навчання, виховання та соціалізацію дитини.

Концепція НУШ передбачає формування ключових компетентностей, серед яких чільне місце посідає екологічна грамотність і здорове життя. Це не просто набір знань про природу, а здатність учня усвідомлювати власну відповідальність за стан довкілля, приймати екологічно виважені рішення в повсякденному житті, бути активним у збереженні природного середовища. Таким чином, екологічна компетентність стає важливим елементом особистісного розвитку дитини, а не лише її академічної успішності.

Інтеграція екологічного мислення в освітній простір НУШ передбачає не тільки оновлення навчального змісту, але й трансформацію освітньої філософії. Йдеться про зміну ставлення до природи як до ресурсу — на сприйняття її як рівноправного партнера у співіснуванні. У такому підході екологічна освіта не обмежується лише уроками природничого циклу. Екологічні ідеї влітаються в контексти мовного навчання, історії, мистецтва, громадянської освіти. Саме міждисциплінарність є одним із визначальних принципів реалізації екологічної освіти в НУШ.

Освітній процес в межах нової парадигми передбачає активне залучення учнів до практичної діяльності. Вивчення теоретичних аспектів природознавства супроводжується екологічними проектами, спостереженнями в природі, дослідницькими експериментами, участю в екоакціях. У такий спосіб дитина не лише отримує знання, а й розвиває ціннісне ставлення до природи та набуває практичних навичок екологічної поведінки. Формується культура

відповідального споживання, вміння приймати рішення, що враховують інтереси довкілля.

Педагогіка НУШ активно впроваджує компетентнісний підхід, який дозволяє перетворити екологічну тематику на інструмент розвитку критичного мислення, креативності, уміння працювати в команді. Наприклад, під час вивчення впливу забруднення повітря учні не лише дізнаються про фізико-хімічні властивості шкідливих речовин, а й аналізують джерела забруднення у власному населеному пункті, шукають шляхи вирішення проблем, створюють інформаційні кампанії для однолітків. У процесі такої роботи дитина стає не пасивним споживачем знань, а активним дослідником і творцем позитивних змін у своєму середовищі.

НУШ також надає великого значення формуванню громадянської відповідальності. Екологічна проблематика в цьому контексті виходить за межі індивідуальної етики і перетворюється на складову громадянської позиції. Діти вчаться бачити зв'язок між станом довкілля та правами людини, розуміти наслідки екологічної байдужості для громади, регіону, країни. Такий підхід надзвичайно важливий у контексті російської агресії, адже демонструє учням, що екологічна безпека є частиною національної безпеки, а дбайливе ставлення до природи — це прояв патріотизму.

Однією з особливостей екологічної освіти в НУШ є її орієнтація на позитивний досвід. Замість того, щоб акцентувати увагу лише на екологічних катастрофах, педагоги прагнуть показати дітям можливість змін — через приклади успішних ініціатив, участь у місцевих екоініціативах, створення шкільних екопроектів. Такий оптимістичний підхід формує у дітей віру в ефективність власних дій, розвиває почуття причетності та відповідальності за зміни в суспільстві.

Звісно, впровадження екологічного мислення в освітній процес не обходиться без труднощів. До найбільш поширених проблем належать

обмеженість навчально-методичного забезпечення, недостатній рівень підготовки вчителів, перевантаження навчальних програм, відсутність системної координації між різними освітніми рівнями. Однак навіть за таких умов окремі школи демонструють успішні приклади впровадження екологічних ініціатив — від створення пришкольніх парків до організації міжшкільних екомарафонів.

Перспективи інтеграції екологічного мислення у НУШ безпосередньо пов'язані з підтримкою з боку держави, оновленням змісту освітніх стандартів, залученням громадських організацій, міжнародних партнерів, місцевих громад. Успішна реалізація цього завдання створює умови для появи нового покоління українців — не лише освічених, а й екологічно свідомих, відповідальних, готових до викликів майбутнього.

Таким чином, Нова українська школа виступає не лише реформою змісту освіти, а й ціннісною трансформацією, в основі якої лежить повага до природи, орієнтація на сталий розвиток, виховання активного громадянина. Саме в такій школі формуються умови для розвитку повноцінного екологічного мислення — мислення, яке здатне забезпечити не лише особисту життєву стійкість, а й майбутнє країни у гармонії з довкіллям.

У глобальному контексті формування екологічного мислення давно вже не сприймається як маргінальний чи факультативний напрям освітньої політики. Навпаки, в більшості країн світу екологічна освіта стала ключовим інструментом забезпечення сталого розвитку, посилення громадянської відповідальності та зміцнення національної й екологічної безпеки. Саме освіта розглядається як основа для трансформації способу мислення людства, яке має перейти від споживацької моделі до моделі співіснування з природою.

Вирішальну роль у цьому процесі відіграє система міжнародних ініціатив та стратегічних документів, серед яких Цілі сталого розвитку ООН до 2030 року (SDGs) займають провідне місце. Зокрема, 4-та ціль — «Забезпечення всеохоплюючої та якісної освіти» — містить окремий пункт щодо необхідності

формування у громадян екологічного світогляду. Ціль 13 («Подолання наслідків зміни клімату») та Ціль 15 («Захист екосистем суші») тісно пов'язані з освітнім виміром, адже досягнення цих завдань без зміни у ставленні людей до природи є неможливим.

ЮНЕСКО, як головна міжнародна освітня інституція, вже понад два десятиліття розробляє рамкові програми з екологічної освіти. В рамках ініціативи «Greening Education Partnership» (2023) передбачено трансформацію змісту, підходів і методів навчання, щоб зробити кожного учня кліматично обізнаним, екологічно чутливим та практично активним. Ця концепція охоплює усі рівні освіти — від дошкільної до вищої — і ґрунтується на принципах міждисциплінарності, дійсного навчання, локалізації змісту та підвищення ролі громадянської відповідальності.

У межах Європейського Союзу екологічне мислення закріплено як основа «Європейського зеленого курсу» (European Green Deal), який є довгостроковою стратегією переходу до кліматично нейтральної економіки. Значна увага у цій стратегії приділяється саме системі освіти — як рушій суспільних змін. У більшості європейських країн екологічна складова вбудована у навчальні програми, зокрема у Фінляндії, Данії, Німеччині та Нідерландах. Наприклад, у Швеції вже з початкової школи діти вивчають концепції кругового виробництва, відновлюваної енергії, стійкого транспорту, а також реалізують локальні екопроекти. У Німеччині екологічна тематика інтегрована в курси біології, хімії, географії, громадянської освіти, а також позашкільну діяльність. У Канаді існує система «екологічних шкіл», де всі процеси — від освітнього контенту до функціонування будівель — відповідають стандартам екологічної ефективності.

Ці приклади демонструють, що екологічне мислення розглядається в глобальному освітньому просторі не як допоміжна навичка, а як ядро громадянської зрілості та стійкого способу життя. Причому наголос робиться не лише на знаннях, але й на розвиткові мислення, ціннісних установок і

практичних навичок. Освітні системи, що спираються на цю концепцію, готують не лише фахівців, а й активних громадян, здатних відповідально діяти в умовах екологічних криз.

У цьому контексті надзвичайно важливо враховувати досвід України. З одного боку, країна перебуває в умовах війни, яка призвела до значних екологічних руйнувань і підвищила загрозу деградації природи. З іншого — Україна має унікальний шанс інтегрувати міжнародні підходи до екологічної освіти у власну систему відбудови. У «Плані відновлення України» вже закладено положення про необхідність формування культури відповідального ставлення до навколишнього середовища на всіх рівнях освіти. Програми підтримки з боку ЄС, таких як Erasmus+ та Green Recovery for Ukraine, створюють умови для обміну досвідом, модернізації підручників, підготовки педагогів і створення мережі шкіл, орієнтованих на сталий розвиток.

Синхронізація української освітньої політики із глобальними трендами має не лише освітнє, а й стратегічне значення. З одного боку, вона дозволяє готувати молодь до участі у відбудові країни за принципами стійкості, а з іншого — підвищує міжнародний авторитет України як держави, що дбає про природу, майбутнє та моральну відповідальність перед світом. Участь у глобальних екологічних освітніх ініціативах формує образ країни, здатної до інновацій, партнерства і ціннісної орієнтації на добро.

Таким чином, екологічне мислення в системі глобальної освіти вже давно перетворилося на універсальну категорію, що визначає якість суспільства та його здатність вижити в умовах зростаючої екологічної нестабільності. Україна, проходячи важкі випробування війною, має всі підстави і всі можливості включитися у цей процес — не лише як бенефіціар допомоги, а як повноправний учасник і лідер у сфері екологічної трансформації освіти. Це не просто вимога часу — це інструмент створення нової України.

Формування екологічного мислення як фундаментальної особистісної характеристики вимагає системного, комплексного та науково обґрунтованого підходу. У сучасному освітньому просторі воно не зводиться лише до засвоєння фактів про природу чи знайомства з екологічними проблемами. Йдеться про формування мислення, яке здатне інтегрувати знання, цінності, емоційно-моральне ставлення та практичну діяльність у цілісний спосіб світосприйняття. Це мислення має стати новою нормою інтелектуальної і громадянської поведінки.

Ключовою стратегією у цьому процесі є інтеграція екологічної тематики в усі навчальні дисципліни. Це означає, що питання захисту довкілля, сталого розвитку, зміни клімату та взаємодії з природним середовищем мають бути присутні не лише у біології, географії чи хімії, але й у математиці, історії, літературі, мистецтві. Такий підхід формує цілісне бачення природи як системи, тісно пов'язаної з усіма аспектами людського буття. У межах інтегрованого курсу «Природничі науки», який запроваджується у Новій українській школі, закладається потужна основа для формування системного екологічного мислення вже з молодшого віку.

Ще однією важливою стратегією є використання методів активного навчання. Серед них особливе місце займає проектна діяльність, яка дозволяє учням самостійно досліджувати екологічні проблеми, шукати рішення, презентувати власні ідеї, діяти в команді. Ефективність проектного підходу полягає у тому, що він розвиває не лише пізнавальні здібності, а й соціальні навички, критичне мислення, відповідальність за результати. Типовим прикладом є створення шкільного екоцентру, розробка локального плану сортування відходів, організація інформаційної кампанії щодо збереження водних ресурсів.

Метод кейсів також має високу ефективність у формуванні екологічного мислення. Аналіз конкретних життєвих ситуацій дозволяє учням застосовувати

теоретичні знання на практиці, зіставляти екологічні, економічні, соціальні аспекти проблеми, обґрунтовувати власну позицію. Наприклад, обговорення наслідків вирубки лісів у Карпатах чи екологічної шкоди від вибуху Каховської ГЕС дозволяє не тільки поглибити знання, а й сформувати емпатію до природи, усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків та цінності збереження екосистем.

У процесі формування екологічного мислення важливим є застосування експериментального навчання. Практичні дослідження, спостереження в природі, моніторинг якості води чи ґрунтів, аналіз місцевої екологічної ситуації надають учням не лише знання, а й уміння діяти. Такий підхід посилює роль учня як дослідника, активного суб'єкта пізнання, здатного впливати на реальність. У цьому контексті важливо забезпечити школи відповідними лабораторними ресурсами, мобільними екокомплектами, доступом до цифрових інструментів моніторингу довкілля.

Особлива увага має приділятися розвитку емоційного й ціннісного компоненту екологічного мислення. Цього неможливо досягти лише через раціональні аргументи. Педагоги повинні створювати умови для емоційного занурення учнів у природу — через спільні походи, екскурсії, догляд за рослинами, тваринами, участь у благодійних екологічних акціях. Такий досвід формує внутрішню мотивацію діяти відповідально, спонукає до рефлексії, розвиває моральну чутливість до руйнування живого середовища. У сучасній школі це реалізується через позакласну роботу, інтегровані дні, культурно-освітні практики.

Не менш важливою стратегією є підготовка педагогів до нової ролі. Учитель перестає бути лише носієм інформації — він стає фасилітатором цінностей, організатором освітнього середовища, мотиватором до дії. Формування екологічного мислення неможливе без особистого прикладу педагога, його екологічної поведінки, щирого ставлення до природи. Відтак необхідно розширити програми післядипломної освіти для вчителів у напрямі

екологічної етики, практик сталого розвитку, сучасних методик екологічної освіти. Лише підготовлений учитель здатен забезпечити глибоке й тривке формування екологічної свідомості в учнів.

Важливо, що стратегія формування екологічного мислення не повинна обмежуватись класною кімнатою. Освітній процес має виходити за її межі, охоплюючи сім'ю, громаду, засоби масової інформації. Наприклад, організація спільних сімейних екоакцій, включення учнів у громадські екологічні ініціативи, залучення до волонтерської діяльності в реальних умовах — усе це сприяє поглибленню екологічного досвіду і стійкому закріпленню екологічних установок. У цьому контексті важливо забезпечити взаємодію школи з місцевими органами влади, природоохоронними організаціями, бізнесом, який практикує сталі підходи.

Сьогодні, коли Україна перебуває в умовах війни, формування екологічного мислення набуває нового сенсу. Руйнування природи, мінування лісів і полів, забруднення вод і ґрунтів бойовими діями вимагають нової якості громадянина — екологічно свідомого, морально відповідального, здатного до реальної дії. Стратегії формування такого мислення мають стати частиною не лише освітньої політики, а й стратегії національного відновлення. Екологічна свідомість — це основа довгострокової стійкості України, запорука її відбудови не лише у фізичному, але й у моральному, цивілізаційному вимірі.

Формування екологічного мислення як складника освітньої політики в Україні — це не лише гуманітарна ініціатива чи педагогічна інновація, а стратегічне завдання, тісно пов'язане з безпекою, відновленням і розвитком країни. Проте, як і будь-який складний процес, ця трансформація супроводжується цілою низкою викликів, які потребують глибокого усвідомлення, наукового осмислення та практичних рішень.

Одним із ключових викликів є війна, що триває з 2014 року і особливо загострилася після повномасштабного вторгнення 2022 року. Збройна агресія

російської федерації знищила десятки тисяч гектарів лісів, отруїла водні ресурси, зруйнувала об'єкти інфраструктури, промисловості й агропромислового комплексу. У таких умовах природоохоронна тематика сприймається як менш пріоритетна на тлі питань виживання, безпеки, гуманітарної допомоги. Більшість українських громад зосереджені на подоланні негайних криз, і лише небагато з них мають змогу системно працювати над формуванням екологічної свідомості.

До структурних ризиків належить і нестача кваліфікованих педагогічних кадрів, здатних ефективно працювати з екологічною тематикою. Частина вчителів, особливо в регіонах, постраждалих від війни, не має доступу до сучасних методичних матеріалів, проходила навчання в межах застарілих парадигм і не має практичного досвіду у реалізації міждисциплінарних підходів. Це обмежує можливості впровадження сучасних педагогічних стратегій, навіть за наявності відповідної політичної волі та нормативної бази.

Складною є також проблема ресурсного забезпечення. Екологічна освіта вимагає не лише підручників, а й лабораторного обладнання, цифрових інструментів, мобільних екомодулів, доступу до сучасної інформації. Більшість шкіл не мають технічної бази для проведення досліджень, моніторингу стану довкілля, участі у практичних заходах. У сільських громадах ситуація ще складніша: тут навіть базові засоби навчання іноді відсутні, не кажучи вже про спеціалізовані ресурси для реалізації екологічних проєктів.

Окрім цього, існує виклик психологічного характеру: формування екологічного мислення вимагає не лише інформування, а й глибокого переосмислення цінностей. У посттравматичному суспільстві, де домінують емоції страху, втрати й невизначеності, надзвичайно важко будувати довгострокові моделі поведінки, орієнтовані на майбутнє. Однак саме ці обставини роблять формування екологічної свідомості ще важливішим, адже воно сприяє внутрішній стабільності, повертає людині відчуття контролю та цінності життя.

Попри всі ці виклики, перспективи розвитку екологічного мислення в Україні є реальними і масштабними. По-перше, суспільна увага до екологічних питань зростає — частково через катастрофічні наслідки війни, частково завдяки активній діяльності громадських організацій, ЗМІ та міжнародних партнерів. Екологічна тематика поступово входить у публічний дискурс, що створює запит на відповідні освітні практики.

По-друге, Україна інтегрується у європейський освітній простір, що передбачає поступове узгодження екологічних стандартів освіти, методик і програм. Участь у міжнародних проектах, таких як Erasmus+, сприяє обміну досвідом, підвищенню кваліфікації педагогів, розширенню мережі екологічно орієнтованих шкіл. Європейський зелений курс, до якого Україна прагне долучитися, передбачає освіту як центральний механізм сталого розвитку.

По-третє, українська система освіти вже має позитивні приклади впровадження екологічного компонента. В межах Нової української школи передбачено інтеграцію екологічної компетентності у стандарт базової середньої освіти. У багатьох школах реалізуються проекти з озеленення, енергозбереження, сортування відходів, моніторингу якості довкілля. Цей досвід може бути масштабований і поглиблений за умови політичної волі й підтримки на рівні державної політики.

Нарешті, найголовніша перспектива полягає у формуванні нового типу громадянина — свідомого, екологічно чутливого, відповідального. Це покоління молодих українців, яке сьогодні зростає під час війни, має шанс стати основою для справжньої «зеленої трансформації» країни. За умови правильно вибудованої системи освіти, в них сформується не лише екологічне мислення, а й здатність до критичної рефлексії, емпатії та дії.

Таким чином, формування екологічного мислення — це не абстрактна ідея, а конкретна відповідь на кризу, з якою зіткнулась Україна. Попри ризики та виклики, саме зараз закладаються основи тієї екологічної культури, яка

визначатиме не тільки якість життя окремої людини, а й безпеку держави в цілому. Майбутнє України — це не лише відновлені міста й дороги, а й відновлене мислення, що базується на повазі до природи, гармонії та відповідальності.

Аналіз сучасного стану формування екологічного мислення в освітньому просторі України свідчить про наявність як позитивної динаміки, так і серйозних системних бар'єрів, що стримують реалізацію екологічної парадигми. У зв'язку з цим доцільно окреслити конкретні практичні кроки, які можуть суттєво покращити ситуацію, а також визначити напрями використання отриманих наукових результатів у педагогічній теорії, освітній політиці та навчальній практиці.

1. Запровадження обов'язкової екологічної компоненти в усі освітні рівні. Слід офіційно інтегрувати елементи екологічного мислення до державних стандартів освіти — від початкової школи до вищої, з чітким описом компетентностей і результатів навчання. Це дозволить уникнути формального підходу та забезпечити системність екологічної освіти.

2. Розробка міждисциплінарних навчальних курсів і модулів. Доцільно впровадити модулі на основі інтеграції знань з біології, географії, етики, технологій, громадянської освіти. Такий підхід дає змогу формувати екологічне мислення не лише через природничі дисципліни, а й через ціннісне осмислення суспільно-гуманітарних питань.

3. Створення освітніх ресурсів для роботи в умовах війни та відбудови. Необхідно створити навчально-методичні комплекси, які враховують реалії воєнного часу: екологічна безпека, мінна небезпека, поводження з токсичними матеріалами, оцінка ризиків. Такі ресурси мають бути адаптовані для вчителів, учнів і батьків.

4. Підготовка і підвищення кваліфікації педагогів. Важливо запровадити спеціальні програми для підготовки вчителів до викладання

екологічного блоку на міждисциплінарній основі. Розвиток професійної екосвідомості педагогів є запорукою ефективного формування екологічного мислення у школярів.

5. Формування шкільних екоспільнот та волонтерських ініціатив. Практичне впровадження екологічних знань можливе через створення шкільних екоцентрів, гуртків, участь у місцевих екопроектах. Це дозволяє перетворити учня з об'єкта навчання на суб'єкта змін у довкіллі.

6. Використання дослідження у формуванні політики післявоєнної відбудови. Отримані результати дослідження можуть бути покладені в основу створення освітніх стратегій у рамках «зеленого відновлення» України. Зокрема, йдеться про екологізацію архітектурних і містобудівних проектів, оцінку екологічних ризиків у повоєнному плануванні, підготовку кадрів для екосфери.

7. Участь України у міжнародних освітньо-екологічних платформах. Практичне застосування дослідження можливе через участь в ініціативах UNESCO, UNEP, Erasmus+, програмах міжнародної технічної допомоги, де є попит на розробку й адаптацію екологічно орієнтованих освітніх продуктів для країн, що переживають кризу.

Інституалізація екологічного мислення в системі освіти — це не лише крок до відновлення екологічної рівноваги, а й передумова формування свідомої, стійкої, національно відповідальної особистості нового покоління.

Формування екологічного мислення в умовах російської агресії проти України постає не лише як педагогічне чи освітнє завдання, а як імператив часу, що охоплює всі рівні національної стійкості — від індивідуальної свідомості до державної політики. Аналіз теоретичних засад, практичних моделей та глобальних тенденцій свідчить: екологічне мислення є синтезом знань, цінностей і дій, які визначають здатність особистості критично мислити, відповідально діяти й жити у гармонії з довкіллям.

В умовах війни особливу актуальність набуває емоційно-ціннісний компонент екологічного мислення, що дозволяє людині не втратити зв'язок із природою, бачити в ній джерело відновлення й життєстійкості. Освітній процес у межах Нової української школи створює сприятливі передумови для реалізації цих завдань — через інтеграцію екологічних тем у зміст навчання, розвиток проєктної діяльності, активну позицію учнів і педагогів.

Міжнародний досвід переконливо свідчить, що екологічне мислення є глобальною цінністю. Включення України у європейський освітній простір, участь у реалізації Цілей сталого розвитку ООН, адаптація принципів Європейського зеленого курсу — усе це відкриває широкі перспективи для екологічної трансформації національної освіти.

Разом із тим, реалізація цих стратегій потребує подолання низки бар'єрів: кадрових, ресурсних, психологічних. Особливу увагу слід приділяти підтримці вчителя як ключового агента змін, розвитку освітніх технологій, залученню громад і партнерів до екологічних ініціатив. Формування екологічного мислення має виходити за межі класної кімнати, охоплювати родину, громаду, державу — лише тоді воно стане реальним чинником суспільного розвитку.

Таким чином, екологічне мислення є не лише умовою відновлення довкілля, але й основою відбудови нової України — вільної, свідомої, відповідальної. Його формування — це інвестиція в майбутнє, в якому людина живе не всупереч природі, а разом із нею, з повагою і вдячністю.

Список використаних джерел

1. United Nations. (2023). The Sustainable Development Goals Report. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/>
2. UNESCO. (2023). Greening Education Partnership. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/greening-education>
3. European Commission. (2024). European Green Deal Progress Report. Retrieved from https://ec.europa.eu/clima/policies/eu-climate-action/progress_en

4. UNEP. (2023). Turning off the Tap: How the World Can End Plastic Pollution. Retrieved from <https://www.unep.org/resources/report/turning-off-tap>
5. Міністерство освіти і науки України. (2024). Національна рамка екологічної освіти. Київ: МОН України.
6. ICRC. (2023). Ecological consequences of the conflict in Ukraine. Retrieved from <https://www.icrc.org/en/document/ukraine-environmental-impact>
7. Climate Analytics. (2023). Ukraine's Green Recovery Pathway. Retrieved from <https://climateanalytics.org/publications/2023/ukraine-green-recovery/>
8. World Bank. (2023). Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment – Update. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/publication/rdna>
9. WWF. (2023). Environmental impacts of war in Ukraine. Retrieved from https://wwf.panda.org/wwf_news/?660216/Environmental-impacts-of-war-in-Ukraine
10. UNEP. (2024). A blueprint for green education for the future. Retrieved from <https://www.unep.org/resources/green-education-future>
11. НАПН України. (2023). Освітні стратегії сталого розвитку. Київ: НАПН України.
12. Vasylyuk O., Shyriaieva D. (2023). War and Environment in Ukraine: An Urgent Agenda. *Journal of Environmental Policy & Planning*. <https://doi.org/10.1080/1523908X.2023.2228322>

